

*Əliyev Vahid Ədalət oğlu, dissertant,  
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,  
Ünvan: İstiqlaliyyət 6 küç., Bakı, Azərbaycan, AZ 1001,  
E-mail: vahid.eliyev@gmail.com  
© Əliyev V.Ə., 2019*

UOT: 336:336.02

## MALİYYƏ-BANK MEXANİZMLƏRİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASINDA SİSTEM ƏHƏMİYYƏTLİ BANKLARIN STRATEJİ ƏHƏMİYYƏTİ

### X Ü L A S Ə

**Tədqiqatın məqsədi** - məqalədə maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılmasında sistem əhəmiyyətli bankların strateji əhəmiyyəti tədqiq olunmuşdur. Bu məqsədlə maliyyə-bank mexanizmlərinin mahiyyəti və əsas komponentləri təhlil olunmuşdur. Maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılmasında bankların rolu açıqlanmışdır. Ölkənin maliyyə-bank sisteminin sabitliyində və səmərəli fəaliyyət göstərməsində bankların strateji əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır. Bank sektorunun sabit və məhsuldar fəaliyyəti hesabına maliyyə-bank mexanizmlərinin makroiqtisadi və makromaliyyə göstəricilərinin tarazlaşdırılmasında funksiyaları təhlil edilmişdir. Maliyyə xidmətləri bazarının tələblərinə uyğun şəkildə maliyyə-bank mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi problemlərinə baxılmışdır.

**Tədqiqatın metodologiyası** - sistemli və müqayisəli təhlil, maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəlilik prinsiplərindən çıxış etməklə, metodoloji yanaşmalar və üsullardan, müxtəlif tədqiqatçıların elmi baxışlarından və əsərlərində yer almış elmi müddəalardan, fikir və mülahizələrdən ibarətdir.

**Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti** - tədqiqatda verilmiş materiallardan və əldə olunmuş nəticələrdən Azərbaycanda maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində, yeni strategiyaların və fəaliyyət mexanizmlərinin hazırlanmasında, eyni zamanda dərslərlərin və dərş vəsaitlərinin yazılmasında istifadə edilə bilər.

**Tədqiqatın nəticələri** – müasir dövrdə maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi problemləri və həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi üzrə konseptual yanaşmaların təmin edilməsi, tövsiyələr və təkliflərin hazırlanmasıdır.

**Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi** – tədqiqat işində qoyulan problemlər üzrə müxtəlif tədqiqatçıların elmi əsərlərinə istinad olunmuşdur, amma bununla belə müəllif təxəyyülü üstünlük təşkil edir. Tədqiqatın elmi yeniliyi əsas etibarilə maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə müasir baxışların təmin edilməsi və bu mexanizmlərin yeni maliyyə-bank çağırışlarına uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsinin vacibliyinin əsaslandırılmasıdır. Tədqiqat işində sistem əhəmiyyətli bankların multiplikativ xüsusiyyətləri hesabına maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məsələləri sistemləşdirilmişdir. Sistem əhəmiyyətli bankların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi problemləri açıqlanmış və onların həllində dəstəkləyici mexanizmlərin, o cümlədən dövlət dəstəyi mexanizmlərinin fəal şəkildə tətbiq olunmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır.

**Açar sözləri:** maliyyə-bank mexanizmləri, sistem əhəmiyyətli banklar, maliyyə xidmətləri bazarı, sistem əhəmiyyətli bankların funksiyaları, sistem əhəmiyyətli bankların strateji əhəmiyyəti, maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəlilik problemləri.

## GİRİŞ

Müasir global təsirin artdığı və yeni çağırışların intensivləşdiyi bir şəraitdə maliyyə və bank məsələləri, bunlarla bağlı problemlər daha aktual xarakter daşıyır və bu amillər baxımından maliyyə-bank sisteminin, onun fəaliyyət mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması və təkmilləşdirilməsi problemləri qabarıq olaraq üzə çıxır. Bunlarla yanaşı, hər bir ölkənin bank sisteminin, maliyyə-bank mexanizmlərinin sabitliyi, səmərəli fəaliyyət göstərməsi strateji əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, maliyyə-bank mexanizmlərinin məhsuldarlığı, ölkədə makroiqtisadi və makro sabitliyə müsbət təsir göstərməsi, maliyyə resurslarının hərəkəti və istifadəsinin şəffaflığının və səmərəliliyinin təmin olunması vacib şərtlər kimi diqqət cəkilir [13]. Bu proseslərdə, ümumilikdə maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində sistem əhəmiyyətli bankların strateji rolu böyük önəm kəsb edir. Bu qəbildən olan banklar ölkənin maliyyə-kredit sisteminin və bank sektorunun əsas yükünü öz üzərilərinə götürməklə yanaşı, maliyyə-kredit resurslarına fasiləsiz və sabit çıxışın, əlçatanlığın təmin olunmasında mühüm funksiyaları yerinə yetirirlər. Sistem əhəmiyyətli banklar dövlətin anti-böhran şəraitində hazırladığı və həyata keçirdiyi strateji proqramların, konsepsiyalar və strategiyaların reallaşdırılmasında kifayət qədər mürəkkəb və vacib vəzifələri öz üzərilərinə götürürlər.

Son illərdə analogiyanın yavaşmalar və proseslər dünya ölkələrinin iqtisadiyyatı üçün xeyli xarakterik olmuşdur. Belə ki, 2008-ci ilin sonlarından başlayan dünya maliyyə böhranı iqtisadiyyatın bütün sahələrinə təsir etsə də, ən mənfi fəsadlar özünü maliyyə-kredit sisteminə və bank sektorunda büruzə vermişdir [11]. Hətta, güclü və balanslaşdırılmış iqtisadiyyata, iqtisadi inkişaf imkanlarına və maliyyə ehtiyatlarına malik olan ABŞ-da, eyni zamanda dünyanın digər inkişaf etmiş ölkələrində çoxlu sayda bank, maliyyə-kredit müəssisələri bağlanmış, yaxud iflasa uğramış, birləşmələrə məcbur olmuşdur. Bu iri miqyaslı dünya maliyyə böhranının mənfi təsiri müasir dövrdə də öz təsirini göstərməkdə və gücünü saxlamaqdadır. Bu maliyyə böhranının fəsadlarının aradan qaldırılmasına uzun illər lazım gələcəkdir və dünya dövlətləri, ilk növbədə “G-7” ölkələri bu fəsadların yüngülləşdirilməsi üçün daha sistemli və təsirli tədbirlər görməli, yeni mexanizmlərinin işlənməsinə və tətbiqinə əlavə zəmin yaradılmalı, mühüm funksiyalara malik bankların mövcud mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi tədbirləri görülməlidir [12]. Bunlarla bağlı “yeddiçilik” ölkələrlə bərabər, hazırda dünya iqtisadiyyatında önəmli yer tutan və öz mövqelərinin, iqtisadi güclərini ilbəl artıran bir qrup inkişaf etməkdə olan ölkələr, o cümlədən, Çin, Braziliya, Rusiya, Hindistan, Cənubi Afrika Respublikası və s. bu kimi iri ölkələr dünya maliyyə böhranının mənfi təsirinin minimuma endirilməsi istiqamətində daha çox səylər göstərməli, ardıcıl şəkildə tədbirlər görməli, xüsusilə sistem əhəmiyyətli bankların maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi, daha səmərəli dövlət dəstəyi və tənzimlənməsi mexanizmlərinin hazırlanaraq tətbiq olunması, vergi güzəştlərinin müəyyənləşdirilməsi və sair bu kimi tədbirlərin görülməsi intensiv şəkildə təmin olunmalıdır. Maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi dövlətlərin iqtisadi və maliyyə siyasətinin prioritet komponentlərinə çevrilməli və daha çevik mexanizmlərin işlənməsi, məhsuldar praktiki alətlərin dövrüyyəyə daxil edilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Sistem əhəmiyyətli bankların səmərəlilik prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərməsinə mane olan prob-

lemlərin fundamental şəkildə öyrənilməsi və optimal həlli yollarının müəyyənəşdirilməsi təmin edilməlidir.

Bu qeyd olunan problemlər və məsələlər ölkəmizin maliyyə-bank sistemi və təbii ki, maliyyə-bank mexanizmləri üçün də geniş mənada xarakterik hesab olunur. Belə ki, son illərdə maliyyə-bank sisteminin fəaliyyətində qeyri-sabitlik halları baş vermişdir. Xüsusilə, dünya bazarlarında ölkəmizin əsas ixrac məhsulu olan neftin qiymətinin bir neçə dəfə aşağı düşməsindən sonra, 2015-2016-cı illərdə bir sıra maliyyə və bank təşkilatlarının fəaliyyətində ciddi problemlər olmuş, bir qrup banklar bağlanmış, digər bir qrup banklar isə məcburi birləşmələrə getmişlər. Ölkədə kredit resurslarının məhdudluğu diqqət çəkmişdir, bundan əlavə milli valyuta – manat ikiqat devalvasiyaya məruz qalmışdır. Məhz belə bir şəraitdə sistem əhəmiyyətli bankların rolu əhəmiyyətli səviyyədə yüksəlmişdir. Belə ki, Kapital Bank ASC, PAŞA Bank ASC və s. bu kimi sistem əhəmiyyətli banklar müəyyən çətinliklərə baxmayaraq, bank xidmətlərinin çeşidini azaltmamış, əksinə bank xidmətlərinin çevikliyini, cəlbediciliyi artırmış, çoxlu sayda kompaniyalar və aksiyalar keçirməklə ölkədə maliyyə-bank xidmətlərinin balanslaşdırılmasına və bu sahədəki mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə səy göstərmişlər.

#### **Tədqiqatın əsas məzmunu**

Maliyyə xidmətləri bazarında mövcud olan yanaşmalar, daha çox seçilən inkişaf səmərələri və fəaliyyət istiqamətlərinin sistemli şəkildə tədqiq edilməsi, öyrənilməsi və müvafiq nəticələrin çıxarılaraq tədbirlərin görülməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq səviyyədə - beynəlxalq maliyyə-bank sferasında son dövrlərdə atılan addımlar bu fikrə gəlməyə əsas verir. Başlıca məqsəd bankların, ilk növbədə sistem əhəmiyyətli bankların qeyri-adi maliyyə-bank prosesləri şəraitində, başqa sözlə antiböhran dövründə sabitliyinin əsasən təmin edilməsi və maliyyə-bank xidmətlərinin ahəngdarlığının pozulmamasından ibarətdir. Bu proseslərdə çoxlu sayda risklərin və problemlərin olması məlumdur, amma tək-cə faktları sadalamaq yox, onların dəyərləndirilməsi, mövcud problemlərin aradan qaldırılması və risklərin idarəedilməsi səviyyəsinin artırılması tədbirlərinə geniş yer verilməlidir [15]. Bunlarla yanaşı sistem əhəmiyyətli banklar çoxlu sayda funksiyaları yerinə yetirdiklərindən, həmin banklara dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi, zəruri tədbirlərin görülməsi və daha çevik, təkmilləşdirilmiş maliyyə-bank siyasətinin formalaşdırılması təmin olunmalıdır. Ölkədə maliyyə-kredit sisteminin işləkliyinə imkan verən mexanizmlərinin fəal şəkildə dövrüyyəyə cəlb edilməsi ilə bərabər, xarici maliyyə mənbələrindən əsasən asılı olan və maliyyə resursları mənbələrinin məhdudluğu ilə fərqlənən konkret dövlət dəstəyi mexanizmlərinin göstərilməsi məqsədə müvafiq sayıla bilər. Bankların fəaliyyəti ilə bağlı təhlükələrin və risklərin minimuma endirilməsinə konseptual yanaşmalar ortaya qoyulmalıdır. Başqa sözlə, sistem əhəmiyyətli bankların risklərin idarəedilməsi üzrə uzunmüddətli dövrü əhatə edən fəaliyyət strategiyası və peşəkar səviyyədə formalaşdırılmış risk-menecment heyəti təmin edilməlidir.

Müasir qlobal təlatümlər dövründə və maliyyə resurslarının cəlb edilməsində məhdudiyyətlərin çoxaldığı şəraitdə bank qanunvericiliyində olan boşluqların aradan qaldırılması, normativ sənədlərin və prudensial nəzarət mexanizmlərinin maksimum olaraq təkmilləşdirilməsi tələb olunur. Bunlarla bağlı əsas məsələlərdən biri, mövcud maliyyə-bank mexanizmləri-

nin fəaliyyət prinsiplərinin və meyarlarının beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması, daha mü-tərəqqi fəaliyyət metodlarından və idarəetmə formalarından istifadə olunmasıdır. Başqa sözlə, bank fəaliyyətinin səmərəli olması üçün tələb olunan metodoloji yanaşmalar, meyarlar və prinsiplər sistemli və ardıcıl şəkildə hazırlanmalı, əsaslandırılmalı və fəal formada tətbiq olun-malıdır [5].

Qeyd edək ki, bank sistemi ümumilikdə milli iqtisadiyyatın inkişafının əsas pul-maliyyə vasitəçisi və təminədiçi subyekti kimi iqtisadi inkişaf proseslərinə təkan verir, kreditlərin ay-rılması və layihələrin maliyyə təminatının həll edilməsi sayəsində makroiqtisadi və makroma-liyyə sabitliyini gücləndirir. Bununla əlaqədar olaraq, həmin proseslərdə istifadə olunan maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksək olması vacib hesab edilir və buna görə də sistem əhəmiyyətli bankların strateji əhəmiyyətinə, onların maliyyə-bank sistemindəki ro-luna xüsusi yanaşmalar təmin edilməlidir. Belə ki, sistem əhəmiyyətli banklar daha çox təsir gücünə malikdirlər və onlar maliyyə bazarının infrastrukturunun möhkəmləndirilməsində sə-mərəli funksiyaları yerinə yetirirlər [10]. Eyni zamanda, sistem əhəmiyyətli banklar maliyyə xidmətləri bazarında fiziki və hüquqi şəxslərə sabit formada kreditlər verməklə və çevik fəaliyyət göstərməklə, iqtisadiyyatda hesablaşma funksiyasını yerinə yetirməklə, əhalidən və hüquqi şəxslərdən pul vəsaitlərini fəal şəkildə cəlb etməklə əmanət funksiyasını yerinə yetirir. Sistem əhəmiyyətli banklar nəinki ölkənin əsas mərkəzlərindən, eləcə də regionlarda və ucqar rayonlarda tələb olunan ərazilərdə özlərinin geniş filial şəbəkəsi hesabına maliyyə-bank xid-mətlərinin göstərilməsini təmin edir və bununla da əhəmiyyətli funksiyaları həyata keçirirlər [6]. Bu amillər nəzərə alınmaqla, sistem əhəmiyyətli bankların müasir mexanizmlər əsasında fəaliyyət prinsiplərinin təkmilləşdirilməsi və gücləndirilməsi tədbirləri görülməlidir.

Maliyyə bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilə bağlı ardıcıl tədbirlərin görülməsi və mövcud mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi məsələlərinə konseptual yanaşma-ların təmin edilməsi strateji əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, sistem əhəmiyyətli bankların xidmə-tləri ilə bağlı özünəməxsus fəaliyyət strategiyası və balanslaşdırılmış kredit portfelinin olması, onun strukturunun diversifikasiyalandırılması problemlərinin həll edilməsi vacib şərtlərdəndir.

Maliyyə-bank mexanizmlərinin uzunmüddətli dövr üçün təkmilləşdirilməsi və fəaliyyət prinsiplərinin balanslaşdırılmış formada müəyyənləşdirilməsi bankların fəaliyyətinin sabitli-yində həlledici rol oynayır [7]. Bunlarla belə, maliyyə-kredit sistemində, qlobal maliyyə ba-zarlarında və bank fəaliyyətində əhəmiyyətli dəyişikliklərin sürətləndiyi və təzyiqlərin artdığı bir dövrdə bir müddət özünü sabit göstərmiş mexanizmlər ola bilər ki, yetərli olmasın və ma-liyyə bazarlarının əvvəlki dinamikliyi və çevikliyinin bərpa olunması, onların məhsuldarlığı-nın artırılması üçün əlavə tədbirlərin görülməsi lazım gəlir. Çünki, beynəlxalq maliyyə və bank təzyiqləri altında kredit resurslarının, maliyyə vəsaitlərinin ayrılmasında, investisiyaların cəlb edilməsində, beynəlxalq səviyyədə hərəkətinə məhdudiyyətlər ortaya çıxır, qaydalar və şərtlər isə kifayət qədər sərtləşir, əlavə çətinliklər yaranır və problemlər artır.

Bu amillər baxımından maliyyə bazarlarının dinamikliyinə və inkişafına müsbət təsir edən maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyindən maksimum məhsuldar istifadə olunması zərurəti ortaya çıxır, belə olduğu təqdirdə isə bankların həmin proseslərdə rolunun daha fun-damental şəkildə qiymətləndirilməsi aktuallığı ilə xeyli diqqət çəkir. Ümumilikdə, sistem əhəmiyyətli banklar hazırkı dövrdə maliyyə xidmətləri bazarında maliyyə resurslarının alqı-

satqısı funksiyasının əsas təşkilədiciləri, həm də icraedici subyektləri olmaqla yanaşı, ölkədə maliyyə resurslarının hərəkətinin tənzimlənməsi, cəlb olunması və yenidən bölüşdürülməsi prosesində önəmli əhəmiyyət kəsb edirlər [4].

Bu baxımdan, sistem əhəmiyyətli bankların fəaliyyətinin sabitliyi üçün dövlət tərəfindən görülməli tədbirlər məqsədli olaraq həyata keçirilməli, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi güclü bank qanunvericiliyi formalaşdırılmalıdır. Bank risklərinin idarə edilməsi ilə bağlı standartlar və prinsiplər, idarəetmə mexanizmləri risklərin mahiyyəti və təsir dairəsinə uyğun şəkildə təkmilləşdirilməlidir. Real sektorun kreditləşdirilməsi ilə bağlı yönəldilən resursların uzunmüddətli dövr üçün gəlirlilik prinsiplərinin və dərəcələrinin bankın ümumi rentabellik və gəlirlilik göstəriciləri ilə uzlaşdırılması, məcmu bank aktivlərinin – məcmu kapitalın tarazlaşdırılması, ehtiyatların formalaşdırılması və kapital artımı mənbələrinin sabitliyinin təmin edilməsi tədbirləri həyata keçirilməlidir. Məcmu kapitalın artırılması və bankın maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi istiqamətində global trendlər və təhlükələr ciddi şəkildə nəzərə alınmaqla fəaliyyət strategiyası hazırlanmalı və onun reallaşdırılması üzrə işlək nəzarət mexanizmləri müəyyənləşdirilməlidir [14]. Eyni zamanda, sistem əhəmiyyətli bankların uzunmüddətli dövr üçün kredit strategiyasının formalaşdırılması, kredit portfelinin maliyyə xidmətləri bazarının inkişaf tendensiylərinə və hədəflərinə adekvatlığının təmin edilməsi tədbirlərinə xüsusi önəm verilməlidir.

Ölkədə maliyyə sabitliyinin balanslaşdırılmasında sistem əhəmiyyətli bankların rolunun strateji səviyyədə qiymətləndirilməsi və dövlətin maliyyə-kredit və maliyyə-pul siyasətində xüsusi nəzərə alınması vacib şərtlərdəndir. Bankların rəqabət qabiliyyətlərinin artırılması və praktiki fəaliyyət proseslərində geniş istifadə olunan maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə ciddi önəm verilməlidir [8]. Bunlarla yanaşı, müasir dövrün yeni tələblərini qarşılaya biləcək müasir bank texnologiyalarının işlənməsi və fəal tətbiqinə üstünlük verilməlidir, yəni müxtəlif bank xidmətlərinin göstərilməsi proseslərində müştəri məmnunluğu, keyfiyyət, rəqabət qabiliyyətlilik kimi elementlər ön plana çəkilməlidir. Müştərilərin tam mənada məmnunluğunu təmin etmək üçün tələb olunan bank xidməti çeşidləri formalaşdırılmalı, infrastruktur yaradılmalı, bank əməliyyatlarının operativliyi təmin olunmalı, vaxt itkisinə yol verilməməli, müştərilər üçün geniş spektrdə informasiya mənbəyi yaradılmalı və informasiya-məsləhət xidmətləri göstərilməlidir.

Başqa bir problem, bank sistemi ilə maliyyə bazarları arasında olan qarşılıqlı münasibətlərin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir. Maliyyə və kredit bazarında rəqabətqabiliyyətlilik mühitinin şəffaflığı, sağlam münasibətlərin formalaşdırılması, maliyyə və mühasibatlıq uçotu üzrə hesabatların dürüstlüyü, onların beynəlxalq standartlara uyğunluğu diqqət mərkəzində saxlanılmalı, təkmilləşdirilməsi tələb olunan hər bir istiqamət üzrə ardıcıl tədbirlər görülməli, bütövlükdə maliyyə bazarları iştirakçılarının fəaliyyətlərində maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması səmərəlilik təşkil etməlidir. Eyni zamanda bu bazar iştirakçılarının münasibətləri ilə müasir dövrün çağırışları arasındakı ziddiyyətlər və problemlər mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır [9].

Bundan əlavə, bank fəaliyyəti ilə bağlı, həmçinin maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar görülməli tədbirlərin əsasında yeniliyə can atmaqla bərabər, çəkilən xərclərin optimallaşdırılmasına xüsusi fikir verilməlidir. Burada informasiya-

kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarından və müasir bank texnologiyalarından fəal və səmərəli istifadə edilməsi ön plana çəkilməlidir. Eyni zamanda, bankların fəaliyyətinin qlobal maliyyə çağırışları və mövcud maliyyə çətinlikləri baxımından daha çevik və optimal olaraq modelləşdirilməsi tədbirləri görülməli, bunun üçün bank fəaliyyətinin səmərəliliyinin obyektiv müəyyənəşdirilməsi göstəriciləri, meyarları və prosedurları müasir reallıqlar nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməli, onlara uyğun olaraq yeni fəaliyyət mexanizmləri həyata keçirilməlidir. Başqa sözlə, sistem əhəmiyyətli bankların ölkə iqtisadiyyatında strateji rolundan çıxış etməklə, onların fəaliyyətinin maliyyə xidmətləri bazarlarına təsirinin uzunmüddətli dövr üçün maksimum optimal proqnozlaşdırılması və buna uyğun fəaliyyət mexanizmlərinin hazırlanması, hər bir bank strukturunun və filialların istifadə etdikləri maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə diqqətin artırılması təmin olunmalıdır. Bankların fəaliyyət prinsiplərinin yenilənməsi, biznes strategiyasının inkişaf etdirilməsi, xüsusilə investisiyaların cəlbi istiqamətində mövcud mexanizmlərin səmərəliliyinin artırılması son nəticədə maliyyə-bank mexanizmlərinin məhsuldarlığına əhəmiyyətli təsir göstərir. Sistem əhəmiyyətli bankların maliyyə qeyri-sabitliyi dövründə dayanıqlılıq nöqteyi-nəzərindən tələb olunan fəaliyyət mexanizmlərinin hazırlanaraq sistemləşdirilməsi və onların reallaşdırılması istiqamətində işlək alətlərin tətbiqi xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır [3]. Ölkənin maliyyə sistemi və maliyyə-kredit təşkilatları, bank sektorunun əhəmiyyətli subyektləri qlobal təsirlərin gücləndiyi bir şəraitdə daha çox integrativ və dayanıqlılıq dəyərlərinə, mexanizmlərinə üstünlük verilməli, sıx əməkdaşlıq etməli, balanslı və səmərəli kredit portfeli siyasəti formalaşdırılmalı, risklərin optimal idarəetmə mexanizmlərini yaratmalıdırlar. Məlumdur ki, banklar ölkədə pul tədavi ilə bağlı mühüm funksiyaları, onun tənzimlənməsini həyata keçirirlər. Eyni zamanda, sistem əhəmiyyətli banklar maliyyə xidmətləri bazarının əsas segmentlərini formalaşdıran bazar iştirakçısı kimi mühüm funksiyaların təşkilatçılarıdır və buna görə də, sistem əhəmiyyətli banklar həm də maliyyə bazarları iştirakçılarının tələb və təklifini dəyərləndirir və nəzərə alırlar.

Övvəldə qeyd etdiyimiz kimi, son illərdə Azərbaycanda da maliyyə bazarlarında kifayət qədər xeyli çətinliklər yaranmışdır. Ölkədə kredit resurslarının ahəngdarlığı pozulmuş və onların ayrılmasında məhdudiyyətlər yaranmış, kredit resurslarının əlçatanlığı səviyyəsi pisləşmişdir. Bununla belə, 2017-2018-ci illərdə ölkənin maliyyə bazarında və bank sektorunda fəaliyyətin nisbətən sabitləşdirilməsinə nail olunmuşdur. Xüsusilə, ölkə Prezidentinin 2016-cı il 06 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi"ndə maliyyə xidmətlərinin çeşidinin və səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri üzrə strateji hədəflər müəyyənəşdirilməsindən sonra görülməli tədbirlər nəticəsində, ölkədə maliyyə xidmətləri bazarının fəaliyyəti sabitləşdirilmiş və onun strukturu genişləndirilmiş, kredit resurslarına əlçatanlıq səviyyəsi artmış, faiz siyasəti təkmilləşdirilmişdir [2]. Bütün bu tədbirlər ölkə iqtisadiyyatının əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsində nəzərdə tutulmuş hədəflər çərçivəsində reallaşdırılmaqdadır. Ölkədə fəaliyyət göstərən bankların sayı nisbətən azalsa da, ümumilikdə ölkə banklarının məcmu aktivlərinin dinamikası son illərdə artım tempi bərpa olunmuşdur. Belə ki, 2005-ci ildə Azərbaycanda 44 bank olmuşdursa, bu rəqəm 2017-ci ildə 32-yə düşmüş, 2018-ci ildə isə bir qədər də azalaraq, 30

olmuşdur və həmin banklardan ikisi dövlət bankı statusunu daşıyır. 2008-2018-ci illər ərzində ölkə banklarının məcmu aktivləri 2,9 dəfəyə yaxın yüksəlmişdir. Qeyd edək ki, 2018-ci ilin yekununda bankların ümumi məcmu aktivlərinin məbləği 29,5 mlrd. manat həcminə çatmışdır. Əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi ölkə banklarının məcmu aktivlərində uzun müddət ölkənin bank sektorunda həlledici sistem əhəmiyyətli bank rolunu oynayan Azərbaycan Beynəlxalq Bankının məcmu aktivləri hələ də yüksək olmaqda qalmaqdadır və ölkə banklarının məcmu kapitalının 30 %-ə qədər bu banka məxsusdur. Amma, əvvəldə bildirdiyimiz kimi son illərdə bir sıra özəl banklar sistem əhəmiyyətli banklar kimi formalaşmış və ümumilikdə ölkə banklarının məcmu aktivlərində paylarını artırmağa nail olmuşlar. Məsələn, PAŞA Bank ASC-nin ümumi məcmu aktivlərdə payı 12,2 %, Kapital Bank ASC-nin payı 10,8 %, Xalq Bank ASC – 5,66 % və Access Bank QSC 3,59 % təşkil edir [1]. Bunlarla bərabər, banklar tərəfindən iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə, xüsusilə əlavə dəyər yaradan qeyri-neft sektoru sahələrinə kredit qoyuluşları tempinin bərpa edilməsinə ciddi ehtiyac vardır və bütün bunlar ölkə iqtisadiyyatının strukturunun təkmilləşdirilməsində, əlavə dəyər yaradan sahələrin inkişaf etdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayırlar. Əgər, 2016-cı ildə ölkəmizdə iqtisadiyyata kredit qoyuluşunun həcmi 20,3 mlrd. manat olmuşdursa, bu göstərici 2018-ci ilin yekununda cəmi 13,1 mlrd. manat olmuşdur. Göründüyü kimi, ölkə banklarının maliyyə resurslarının və kredit fəaliyyətinin yenidən balanslaşdırılması, maliyyə sabitliyi tədbirlərinin gücləndirilməsi və tətbiq olunan və hazırda daha çox istifadə edilən maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması tədbirlərinin genişləndirilməsinə ehtiyac qalmaqdadır.

## Y E K U N

Tədqiqat materialları bu nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, ölkəmizdə mövcud maliyyə-kredit sisteminin aparıcı banklarının, yəni sistem əhəmiyyətli bankların fəaliyyətinin qlobal maliyyə-bank çağırışlarına uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi və yenilənməsi tələb olunur, başqa sözlə bu sahədə mövcud mexanizmlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsi tədbirləri həyata keçirilməlidir:

- ölkədə fəaliyyət göstərən bankların və maliyyə təşkilatlarının, bütövlükdə maliyyə bazarı iştirakçılarının öz fəaliyyətlərində istifadə etdikləri mövcud mexanizmlərin, ilk növbədə maliyyə-bank mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri görülməlidir;

- sistem əhəmiyyətli bankların ölkənin maliyyə-bank mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılmasında strateji əhəmiyyətindən çıxış etməklə, bu tip bankların beynəlxalq bank-maliyyə sistemində rəqabətqabiliyyətinin gücləndirilməsi və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi fəaliyyət strategiyası hazırlanmalı və reallaşdırılmalıdır;

- ölkənin bank sisteminin dayanıqlılığının gücləndirilməsi, sistem əhəmiyyətli bankların fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə imkan verən qanunvericilik bazası formalaşdırılmalı, bank fəaliyyəti, maliyyə bazarları beynəlxalq təcrübəyə, bu sahədəki standartlara və meyarlara daha çox yaxınlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi təmin edilməlidir;

– bank sektoru, ölkənin maliyyə-kredit sistemi və maliyyə xidmətləri bazarı üzrə institutional islahatlar, struktur tədbirləri dərinləşdirilməli, tətbiq olunan mexanizmlər beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılmalı və onların səmərəliliyi təmin edilməlidir;

– ölkənin bank sektorunda formalaşan sistem əhəmiyyətli bankların maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsi tədbirləri görülməli və bu qəbildən olan bankların beynəlxalq maliyyə-bank sisteminə əhəmiyyətli səviyyədə integrasiya olunması istiqamətində təsirli tədbirlər həyata keçirilməlidir və s.

#### Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Banklar Assosiasiyası. <http://www.aba.az>.
2. Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 06 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bakı, 2016. -59 s.
3. Глухова О.С., Щесняк К.Е. Деятельность российских коммерческих банков в условиях мирового финансового кризиса // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-2.-С. 85-94.
4. Голяндер Я.С. Роль коммерческих банков на финансовых рынках. <http://naukarus.com/rol-kommercheskih-bankov-na-finansovyh-rynках>.
5. Лаврушин О.И., Ветрова Т.Н. Эффективность банковской деятельности: методология, критерии, показатели, процедуры // Банковское дело, №5, 2015. С. 38-42
6. Лукин С. Г. Оценка финансовой устойчивости коммерческого банка и пути её повышения // Молодой ученый. — 2017. №37. - С. 60-64.
7. Муравьев А.К. Финансовая устойчивость коммерческого банка: методический аспект. Дисс. канд.экон. наук. Новосибирск, 2008. - 185 с.
8. Никулина И.Е., Контос Е.Г. Сравнительный анализ банковских систем различных стран // Фундаментальные исследования. – 2017. – № 2. – С. 185-193.
9. Рыкова И.Н. Моделирование взаимоотношений банковской системы и финансовых рынков. Дисс. док-ра экон. наук. Ставрополь, 2004. - 330 с.
10. Роль банков в инфраструктурном обеспечении финансового рынка - <https://economy24info.com>.
11. Сенчагов В.К. Современные системы развития финансовой системы в условиях глобализации// Современные технологии управления. 2015, №9 (57), 38-58 s.
12. Хасбулатов Р.И. Глобальный финансовый кризис: причины и последствия // Век глобализации. №2/2008. С. 30-45 - <https://www.socionauki.ru>.
13. A framework for dealing with domestic systemically important banks/ Basel Committee on Banking Supervision/ 2012/. <http://www.bis.org/publ>.
14. Global systemically important banks: assessment methodology and the additional loss absorbency requirement. Basel Committee on Banking supervision, Rules text. 2011. <http://www.bis.org/publ>
15. Wagner W., Nijskens R. Credit risk transfer activities and systemic risk: How banks became less risky individually but posed greater risks to the financial system at the same time // Journal of Banking and Finance. 2001. Vol. 35, P. 43-54.



*Алиев Вахид Адалат оглы, диссертант,  
Азербайджанский Государственный  
Экономический Университет,  
Адрес: ул.Истиглалият 6, Баку, Азербайджан, AZ 1001,  
E-mail: vahid.eliyev@gmail.com  
© Алиев В.А., 2019*

## **СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ВАЖНОСТЬ СИСТЕМНО ЗНАЧИМЫХ БАНКОВ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИНАНСОВО-БАНКОВСКИХ МЕХАНИЗМОВ**

### **Р Е З Ю М Е**

**Цель исследования** - состоит в обосновании стратегической важности системно значимых банков в повышении эффективности финансово-банковских механизмов. Для этого анализируется сущность и основные компоненты финансово-банковских механизмов, раскрыта роль банков в повышении эффективности финансово-банковских механизмов, а также обоснована стратегическая важность банков в обеспечении стабильности и эффективного функционирования финансово-банковской системы страны. Помимо этого, проанализированы функции продуктивной деятельности финансово-банковских механизмов банковского сектора в обеспечении сбалансированности макроэкономических и макрофинансовых показателей. Рассмотрены проблемы совершенствования финансово-банковских механизмов в соответствии с требованиями рынка финансовых услуг.

**Методология исследования** - состоит в системном и сравнительном анализе определения методологических подходов и способов системно значимых банков в повышении эффективности финансово-банковских механизмов с учетом научных взглядов и трудов разных исследователей, ученых, специалистов и авторских подходов.

**Практическая значимость исследования** - результаты и материал исследования могут использоваться в повышении эффективности финансово-банковских механизмов системно значимых банков, а также в подготовке учебных пособий и учебников.

**Результаты исследования.** Определены основные принципы и задачи системно значимых банков в повышении иммунитета экономики страны в контексте глобальных вызовов, подготовлены рекомендации и даны соответствующие предложения по рассматриваемым проблемам.

**Оригинальность и научная новизна исследования** - рассмотрены и учтены научные труды, взгляды и подходы разных исследователей, однако, в целом, в материалах исследования преимущественно заложены авторские идеи. Исследована роль финансово-банковских механизмов в оперативном и эффективном использовании финансовых ресурсов в процессах диверсификации экономики. Обоснована важность повышения эффективности финансово-банковских механизмов за счет мультипликативной особенности системно значимых банков. Исследованы проблемы совершенствования существующих механизмов системно значимых банков в соответствии с вызовами рынка финансовых услуг в нынешнем периоде.

**Ключевые слова:** системно значимые банки, финансово-банковские механизмы, рынок финансовых услуг, функции системно значимых банков, стратегическая важность системно значимых банков, проблемы эффективности финансово-банковских механизмов.

Vahid Adalat Aliyev, PhD student,  
Azerbaijan State University of Economics,  
Address: 6 Istiglaliyat St., Baku, Azerbaijan, AZ 1001,  
E-mail: vahid.aliyev@gmail.com  
© V.A.Aliyev, 2019

## STRATEGIC IMPORTANCE OF SYSTEMICALLY SIGNIFICANT BANKS IN INCREASE IN EFFICIENCY OF FINANCIAL AND BANK MECHANISMS

### A B S T R A C T

**The purpose of the research** - is strategic importance of systemically significant banks in increase in efficiency of financial and bank mechanisms. The essence and the main components of financial and bank mechanisms are analyzed for this purpose. The role of banks in increase in efficiency of financial and bank mechanisms is opened. Strategic importance of banks in ensuring stability and effective functioning of a financial banking system of the country is improved. Functions of productive activity of financial and bank mechanisms of the banking sector in ensuring balance of macroeconomic and macrofinancial performance are analyzed too. Problems of improvement of financial and bank mechanisms according to requirements of the market of financial services are considered.

**The methodology of the research** - the system and comparative analysis of definition of methodological approaches and ways of systemically significant banks in increase in efficiency of financial and bank mechanisms taking into account scientific views and works of different researchers, scientists, experts and author's approaches.

**The practical importance of the research** – results and material of a research can be used in increase in efficiency of financial and bank mechanisms systemically of significant banks, and also in preparation of education guidances and textbooks.

**The results of the research** – are defined the basic principles and tasks systemically of significant banks in increase in immunity of national economy in the context of global challenges, recommendations and the relevant proposals on the considered problems are given.

**The originality and scientific novelty of the research** - scientific works, views and approaches of different researchers, however, in general, in materials of a research the author's ideas and approaches are considered. The role of financial and bank mechanisms in expeditious and effective use of financial resources in processes of diversification of economy is investigated. Importance of increase in efficiency of financial and bank mechanisms due to multiplicative feature systemically of significant banks is improved. Problems of improvement of the existing mechanisms systemically of significant banks according to calls of the market of financial services in the present period are investigated.

**Keywords:** systemically significant banks, financial and bank mechanisms, market of financial services, functions of systemically significant banks, strategic importance of systemically significant banks, problems of efficiency of financial and bank mechanisms.